

Geolokacijska igra kot način revitalizacije kozolcev

v Zgornjesavski dolini

IZVLEČEK

Kozolci v Zgornjesavski dolini zaradi modernizacije kmetijstva izgubljajo prvotno vlogo. Vendar pozitiven odnos lokalnih akterjev do te dediščine kaže, da lahko nastopajo tudi v drugih funkcijah. Po analizi terenskih podatkov je 48 % od 200 kozolcev tehnično ustreznih za izobraževanje, največ vzgojno-izobraževalnih ciljev pa se lahko uresniči v Planici, na Dovškem polju in v Zgornji Radovni. Na tej podlagi lahko izdelamo geolokacijsko igro za osnovnošolce. Možnosti za njen uspeh so večje, če izobraževalne vsebine podamo celostno in izkustveno.

Ključne besede: kozolci, interpretacija dediščine, igrificirano izobraževanje, osnovnošolci, Zgornjesavska dolina

ABSTRACT

Location-based game as a mode of revitalization of hay-racks in Upper Sava Valley

Hay-racks in the Upper Sava Valley are losing their original function due to modernisation in agriculture. However, the positive attitude of local actors towards this heritage shows they could serve other functions. According to the analysis of field data, 48% of the 200 hay-racks are technically suitable for education, and most educational goals can be realized in Planica, Dovško polje and Zgornja Radovna. On this basis, a location-based game for elementary school children can be developed. The chances of its success are higher if the educational content is delivered in a holistic and experiential way.

Key words: hay-racks, heritage interpretation, gamified education, schoolchildren, Upper Sava Valley

Kozolci so slovenskemu kmetu skozi stoletja služili za sušenje različnih poljščin in krme za živino. Različne stroke že več desetletij opozarjajo na njihovo izgubljanje prvotne vloge in postopno izginjanje v pokrajini. Postajali so »prepočasn člen v verigi sodobnega kmetijstva« (Stele 2008, 25), zato so jih nadomestile druge kmetijske prakse in vse bolj učinkovita kmetijska mehanizacija. Vendarle jih kot svojevrstno prvino kulturne krajine obravnavajo geografi, arhitekti, etnologi, umetnostni zgodovinarji, konservatorji, jezikoslovci in še kdo. Čeprav je geograf Melik prvo znanstveno razpravo o kozolcih na Slovenskem objavil že leta 1931, Krišelj (2004, 58) meni, da bi geografija na to področje lahko posegala bolj angažirano.

Pričujoči prispevek se osredotoča na kozolce v Zgornjesavski dolini kot dediščino, ki je skoraj povsem izgubila svojo prvotno vlogo; zaradi njene preveč »enostavne« arhitekture (enojni stegnjeni kozolci) pa se zdi, da ji je kakšno drugo vlogo težko dodeliti. Pri izbranih kozolcih oziroma njihovih širših območjih vlogo institucionalnega varstva že opravlja Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije (ZVKDS). Kaj pa drugi lokalni akterji? Kakšen je njihov odnos do kozolcev? Na kakšen način pristopiti do tovrstne dediščine tako, da ne bomo razmišljali le o njenem varovanju oziroma ohranjanju, ampak tudi o interpretaciji?

Kozolci kot večfunkcijska prvina dediščine

V Zgornjesavski dolini so razvoj kmetijstva in s tem tudi kozolcev vseskozi narokovale padavinske in temperaturne razmere. Po najnovejši podnebni tipizaciji Slovenije (Ogrin s sodelavci 2023) Zgornjesavska dolina spada v tip podgorskega zelo vlažnega podnebja. Nekoč so bili kozolci na tem območju namenjeni sušenju poljščin in krme za živino, sedaj večinoma le še slednjemu. Na območju občine Kranjska Gora se za ta namen še vedno uporablja približno 25 kozolcev. Na zmanjšano uporabo kozolcev najbolj vplivajo nestabilne vremenske razmere, povezane tudi z globalnimi podnebnimi spremembami, ter pomanjkanje delovne sile in sodobne tehnologije v kmetijstvu (Klinar 2022).

Avtor besedila:

AMBROŽ ČERNE, magister geografije

Blejska Dobrava 32, 4273

Blejska Dobrava

E-pošta: ambrozcerne@gmail.com

Avtorja grafičnih prilog:

AMBROŽ ČERNE, TIM ŽGAVEC

COBISS 1.04 strokovni članek

Slika 1: Na območju občine Kranjska Gora je v povprečju med 10 in 15 kmetov, ki kozolce še vedno uporabljajo za kmetijski namen (foto: Ambrož Černe).

Druga funkcija, v luči katere lahko obravnavamo zgornjesavske kozolce, je funkcija ohranjanja oziroma varovanja. Kozolci na območju občine Kranjska Gora so v Register kulturne dediščine Slovenije vpisani kot samostojne enote, v skupini, v sklopu drugih gospodarskih poslopij ali celih domačij. Na omenjenem območju je v registru 15 takšnih enot (medmrežje 1). Poleg institucionalnega varstva imajo morda še pomembnejšo vlogo akterji, kot so muzeji, arhivi, raziskovalne ustanove, kulturni zavodi, društva in navsezadnje lokalne skupnosti. Občina Kranjska Gora pozitiven odnos do kozolcev izkazuje v obliki subvencij, bodisi za njihovo obnovo bodisi za tradicionalno uporabo. Odnos lastnikov do kozolcev se na svojstven način izkazuje že s samim stanjem na terenu. Terenska inventarizacija, ki jo je med letoma 2016 in 2021 izvedla Razvojna agencija Zgornje Gorenjske (RAGOR) kaže, da je v Zgornjesavski dolini približno četrtnina kozolcev še povsem uporabnih za prvotni namen, pri četrtini se kaže povsem nasprotna podoba, preostala polovica pa jih potrebuje delno obnovo (Černe 2016; Černe 2018; Černe 2020). Takšno stanje konservatorica ZVKDS ocenjuje kot dobro, saj se namreč kljub zmanjšani aktivni rabi »... s kozolci zelo očitno še vedno nekdokvarja ...« (Roškar 2017).

Kot ena od možnih alternativnih vlog tovrstne dediščine se nakazuje njena interpretacija. Tilden (1957) postavlja temeljna načela kakovostne interpretacije, ki vključujejo povezovanje dediščinske teme z osebnimi izkušnjami, zadovoljevanje potreb ciljne skupine, razkrivanje globljega smisla

informacij, vzbujanje zanimanja ter razmišljanje in razumevanje celote. Pri interpretaciji dediščine Zgornjesavske doline ima ključno vlogo Gornjesavski muzej Jesenice (GMJ). Poleg stalnih in občasnih razstav namreč izvaja redne pedagoške programe, katerih vsebina je interpretacija naravne in kulturne dediščine zgornje Gorenjske (Zgornjesavska dolina, Karavanke in Julijske Alpe). Poleg tega v svoje programe vključuje etnološko-izobraževalne delavnice za otroke, v zadnjih letih tudi inovativne (interaktivne in igrificirane) metode, kot so Triglavski izziv, Pobeg v bivak, virtualni *zipline* s Triglava ali najnovejši *Escape* muzej v Kajžnkovi hiši v Ratečah (medmrežje 2). Ciljna skupina programov so osnovne šole iz celotne Slovenije oziroma bližnji Centri šolskih in obšolskih dejavnosti (CŠOD).

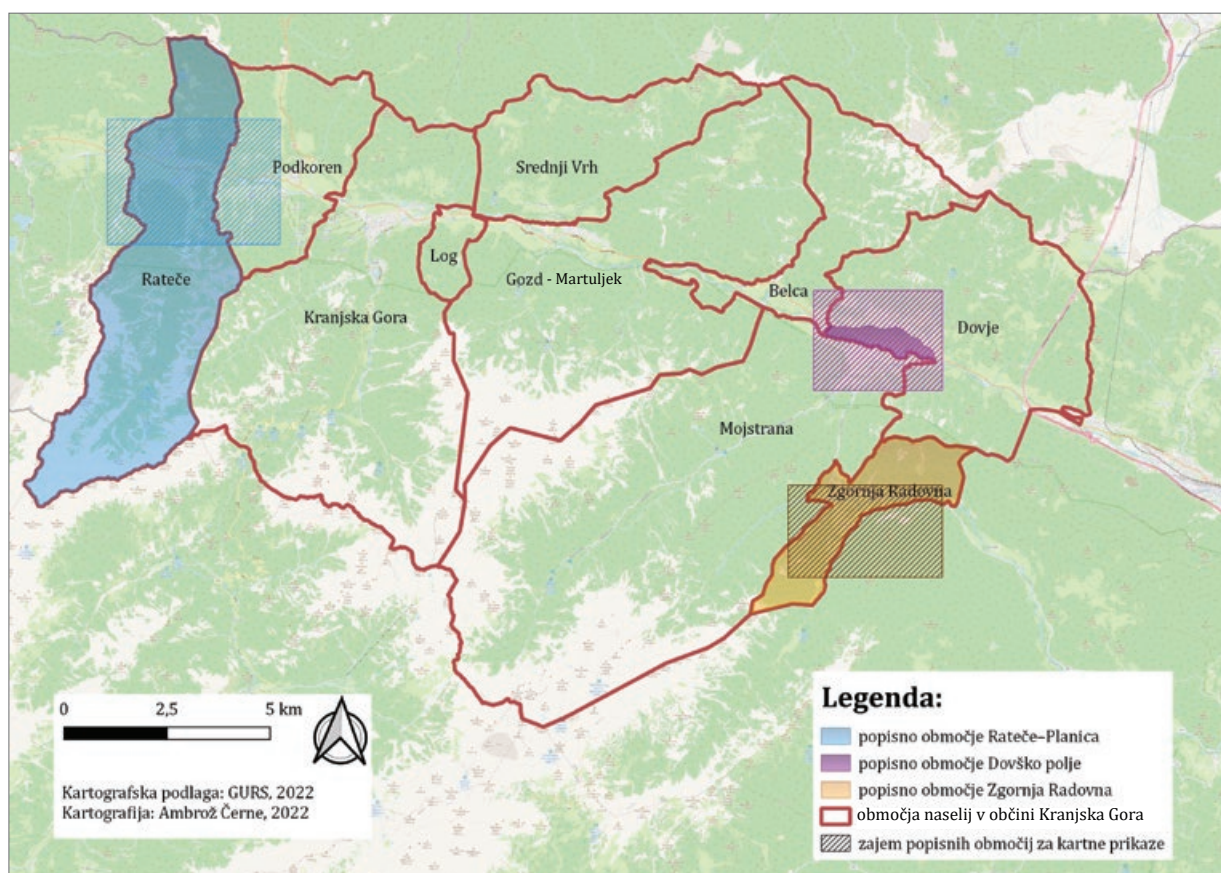
Zgornjesavskim kozolcem lahko v okviru interpretacije dediščine dodelimo še izobraževalno vlogo. Otroci in mladi so ključni akterji pri interpretaciji dediščine. Ker se mladi v dediščini težje ali sploh ne prepoznavajo, je pomembno, da se jim dediščino približa s kreativnimi pristopi, izkustveno, inovativno. To jim lahko odpre tudi pot za nadaljnje raziskovanje dediščine (Fakin Bajec s sodelavci 2021). Eden od tovrstnih načinov so tudi igrificirane metode, kot je geolokacijska igra. Gre za obliko igre, ki jo igralec igra na mobilnih napravah, na način, da se premika po terenu, napredek igre pa temelji na igralčevi lokaciji (medmrežje 3). Primer geolokacijske igre je tako v Sloveniji kot po svetu priljubljena igra geolov (angleško *geocaching*).

Na vprašanje, kako bi lahko interpretirali dediščino kozolcev v Zgornjesavski dolini, pri čemer bi interpretacija vključevala mlade, odgovarjajo tudi lokalni akterji. Z vidika načina interpretacije je smiselna kombinacija tako osebnih (predstavitev kozolcev oziroma zgodb o kozolcih mladim) kot neosebne (na primer tematske poti) interpretacije. Pri tem sta ključna poudarka doživetje dediščine in njena celostna obravnava, del katere so tudi kozolci.

Tipizacija kozolcev na izbranih območjih Zgornjesavske doline

Na predstavljeni teoretični podlagi smo iskali smiselne povezave med zgornjesavskimi kozolci, njihovim dejanskim stanjem na eni strani in konkretnimi izobraževalnimi vsebinami za osnovnošolsko ciljno skupino na drugi. Tipizacijo kozolcev smo izvedli v dveh korakih. V prvem smo pri posameznem kozolcu preverjali, ali je tehnično ustrezen za izobraževalno vlogo. To smo preverili na podlagi njegovega splošnega stanja, materialov, iz katerih so njegovi temeljni elementi in njegove lege oziroma dostopnosti. V drugem koraku smo posamezne kozolce, ki so tehnično delno ali povsem ustrezni za izobraževalno vlogo, združili v manjša območja in dodatno preverjali, ali so ta tudi vsebinsko ustrezna za ta namen.

Tipizacija je bila izvedena na treh izbranih popisnih območjih: Rateče–Planica, Dovško polje in Zgornja Radovna. Znotraj območja **Rateče–Planica** je večina kozolcev južno od naselja Rateče, predvsem na Rateškem polju in v dolini Planica. Obnovljeni

Slika 2: Popisna območja, kjer je bila izvedena tipizacija kozolcev.

so bili trije kozolci, locirani ob kolesarski in sprehajalni poti skozi Planico. Rateče imajo tudi bogato etnološko dediščino, predstavljeno v Kajžnkovi hiši – muzejski enoti GMJ. RAGOR-jev terenski popis iz leta 2018 zajema 107 kozolcev (Černe 2018). **Dovško polje** velja za eno najbolj kmetijskih območij v Zgornjesavski dolini. Veliko kozolcev je postavljenih ob poljskih poteh na koncu zemljišč, orientiranih prečno na potek doline. Krajinska posebnost Dovškega polja so kmetijske terase, ki so jih med 13. in 16. stoletjem uredili zaradi preprečevanja erozije. RAGOR-jev terenski popis iz leta 2016 zajema 79 kozolcev (Černe 2016). Kozolci na območju **Zgornje Radovne** imajo nekatere posebnosti

zaradi zahtevnejših naravnih razmer za kmetijstvo. Kljub majhnemu številu jih je večina ohranila lesene materiale. RAGOR-jev terenski popis iz leta 2020 zajema 14 kozolcev (Černe 2020). V tipizacijo smo torej vključili skupno 200 kozolcev.

Tehnična ustreznost kozolcev za izobraževalno vlogo

V sklopu RAGOR-jeve terenske inventarizacije so bile s pomočjo popisnega lista, opazovanja in fotografitiranja za vsak kozolec popisane njegove temeljne značilnosti (tip, usmerjenost in število oken), stebri (material in stabilnost), late (število in stanje), streha (material in stanje) ter morebitne druge posebnosti (Černe 2016; Černe

2018; Černe 2020). Popisanim kozolcem na izbranih območjih smo tokrat dodali še en podatkovni sloj: lego kozolcev glede na vrsto javne poti (slika 3). Da bi pri posameznem kozolcu prepoznali, ali je za izobraževalno vlogo tehnično ustrezen, smo vsakega opredelili glede na tri kazalnike: splošno stanje (A-B-C), materiali (a-b-c) in lega (1-2-3). Kombinacija znakov tvori šifro, ki glede na navedene kazalnike opredeli vsak kozolec posebej.

S prvim znakom šifre opredelimo splošno stanje kozolca. V **tip A** se uvrščajo kozolci, ki so v dobrem stanju, so v splošnem videti lepi in ustrezajo katerikoli od naslednjih značilnosti: stabilnost stebrov je dobra, late so cele,

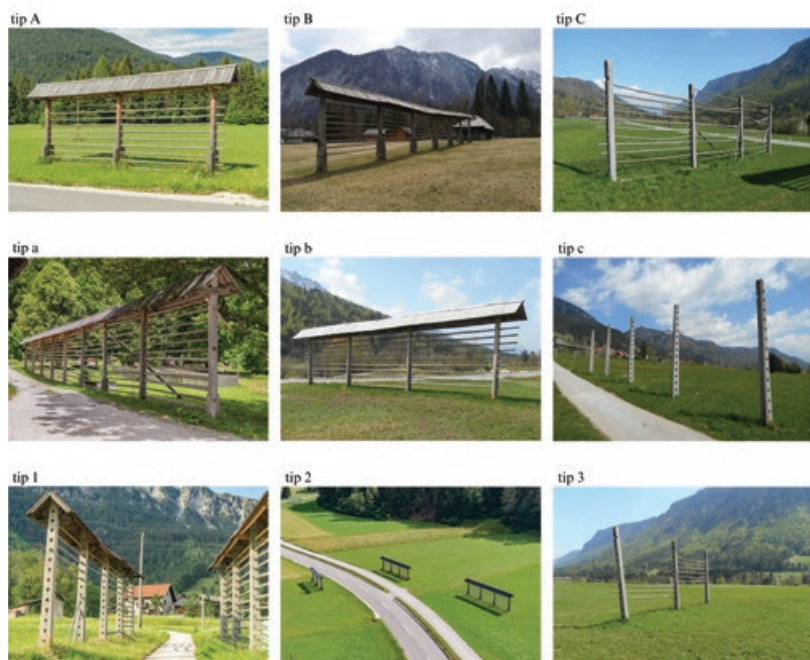
čvrste oziroma trhle le do te mere, da še vedno lahko služijo prvotnemu namenu, streha je dobra, ne pušča oziroma ima le manjše pomanjkljivosti in poškodbe. V **tip B** se uvrščajo kozolci,

ki potrebujejo delno obnovo. Popisana je vsaj ena od naslednjih značilnosti: stabilnost stebrov je zadovoljiva, potrebna so manjša obnovitvena dela, late so deloma cele, deloma polomljene,

ne, kakšna tudi manjka, streha ima večje poškodbe ali je deloma uničena. Kozolci **tipa C** so nujno potrebni obnove. Popisana je vsaj ena od naslednjih značilnosti: stabilnost stebrov

Slika 3: Struktura podatkov, na podlagi katerih je bila opredeljena tehnična ustreznost kozolcev za izobraževalno vlogo (avtor skice: Domen Zupančič, vir podatkov: Černe 2016; Černe 2018; Černe 2020).

TIP KOZOLCA (po Juvancu, 2007)		STREHA	
• enojni stegnjeni kozolec • stegnjeni kozolec s plaščem		material	stanje
USMERJENOST		• les • opeka • pločevina • salonitka • brez strehe	• dobra, ne pušča • manjše pomanjkljivosti in poškodbe • večje poškodbe, delno uničena • večinoma uničena • strehe ni
• S-J • Z-V • SZ-JV • SV-JZ			
STEBRI		LATE	
material	stabilnost	število	stanje
• leseni • betonski	• dobra • zadovoljiva, potrebna manjša dela • nezadostna, za obnovo	odprti tip vprašanja	• cele, čvrste • cele, trhle • deloma cele, deloma polomljene • deloma cele, deloma manjkajo • deloma manjkajo, deloma polomljene • lat ni
LEGA			
• stoji ob javni pešpoti • stoji ob cesti s pločnikom • stoji ob cesti brez pločnika • stoji ob kolesarski poti • ne stoji ob javni poti		ŠTEVILO OKEN	
		odprti tip vprašanja	
		DRUGE OPAŽENE POSEBNOSTI	
		odprti tip vprašanja	

Slika 4: Primeri tipov kozolcev glede na splošno stanje (tipi A, B in C), materiale (tipi a, b in c) ter lego (tipi 1, 2 in 3) (foto: Ambrož Černe in Tim Žgavec).

je nezadostna, potrebna je obnova, late in streha večinoma manjkajo, so uničeni oziroma jih sploh več ni. Od skupno 200 popisanih kozolcev se jih 49 (24,5 %) uvršča v tip A, 94 (47 %) v tip B in 57 (28,5 %) v tip C.

Pri materialih kozolca so nas zanimali materiali njegovih temeljnih elementov: stebrov, strehe in lat. Ker so late vedno lesene, pri tem kazalniku iščemo le materiale stebrov in strehe. V **tip a** se uvrščajo kozolci s tradicionalnimi lesenimi materiali (leseni stebri in lesena streha). Z vidika izobraževanja o kozolcih je les najbolj reprezentativen material, vendar (zlasti pri stebrih) ne smemo zanemariti drugih materialov, s katerimi so kmetje v preteklosti kozolcem podaljšali življenjsko dobo. Zato se v ta tip uvrščajo tudi tisti kozolci, ki imajo stebre iz drugih (običajno betonskih) materialov. V **tip b**

se uvrščajo kozolci, ki imajo lesene stebre in streho iz drugih materialov (najpogostejši so pločevina, salonit ali opeka) ter kozolci, ki nimajo niti lesenih stebrov niti lesene strehe. V **tip c** se uvrščajo kozolci brez strehe. Na popisnem območju Rateče–Planica zaradi pogoste kombinacije betonskih stebrov in pločevinaste strehe prevladujejo kozolci tipa b. Na popisnih območjih Dovško polje in Zgornja Radovna so pogostejše kombinacije betonskih oziroma lesenih stebrov ter lesenih streh, zato tam prevladujejo kozolci tipa a.

Z vidika izobraževanja je poleg stanja in materialov kozolcev pomembno tudi, kje oziroma od kod lahko vse to opazujemo in se o tem izobražujemo. Tretji kazalnik odgovori na vprašanje, ali kozolec stoji ob javni poti in, ali ga lahko kdorkoli z ustrezne razdalje

(bližine) opazuje, ne da bi ob tem zakoračil na zasebno zemljišče. V **tip 1** se uvrščajo kozolci, ki stojijo ob javnih pešpotah ali cestah s pločnikom. Z vidika izobraževanja sta to najbolj ustrezni situaciji. V **tip 2** se uvrščajo kozolci, ki stojijo ob cestah brez pločnika ali kolesarskih poteh. V **tip 3** se uvrščajo kozolci, ki ne stojijo ob javni poti oziroma so od nje oddaljeni več kot 10 m. Stanje na terenu kaže, da nezanemarljiv delež kozolcev ne stoji ob javnih poteh (tip 3). Na popisnem območju Rateče–Planica je takih slaba tretjina, na popisnih območjih Dovško polje in Zgornja Radovna pa približno polovica. Med preostalimi kozolci zlasti na popisnih območjih Rateče–Planica in Dovško polje prevladujejo takšni, ki stojijo ob javni pešpoti (tip 1).

Tehnično ustreznost kozolcev za izobraževalno vlogo prikazujejo slike od 5 do 8. Za ta namen so tehnično ustrezni tisti kozolci, ki so v dobrem stanju, imajo stebre in streho iz katerihkoli materialov in hkrati stojijo ob javni pešpoti ali cesti s pločnikom (kozolci s šiframa Aa1 in Ab1). Kozolci s tema šiframa so med vsemi najbolj idealni za izobraževalni namen. Ustrezni so tudi kozolci, ki so sicer v malce slabšem stanju, a to pomanjkljivost nadomeščajo njihovi prevladujoči leseni materiali in dostopna lega ob javni pešpoti ali cesti s pločnikom (kozolci s šifro Ba1). Za izobraževalno vlogo so tehnično delno ustrezni tudi kozolci, ki so ne glede na njihove materiale v dobrem ali malce slabšem stanju, vendar je njihova lega manj ugodna, saj stojijo ob cestah brez pločnika ali ob kolesarski poti (kozolci s šiframi Aa2,

Ab2, Ba2, Bb2). Delno ustrezni za ta namen so tudi kozolci s sicer ugodno lego (stojijo ob javnih pešpotah ali cestah s pločnikom), vendar je njihovo splošno stanje slabo, pri čemer niti materiali niso dovolj reprezentativni za izobraževalni namen (kozolci s šifro Bb1). Tehnično neustrezni pa so vsi kozolci, ki stojijo predaleč (več kot 10 m) od javnih poti, da bi si jih lahko ogledali brez motenja zasebne posesti in se o njih izobraževali. Pri tem niso več odločujoči niti njihovo splošno stanje niti ustrezni materiali (kozolci s šiframi Aa3, Ab3, Ba3, Bb3, Ca3, Cb3). Neustrezni za izobraževanje so nenazadnje vsi kozolci, ki so na splošno v slabem stanju, ne glede na materiale in lego (kozolci s šiframi Ca1, Ca2, Ca3, Cb1, Cb2, Cb3, Cc1, Cc2 in Cc3).

Vsebinska ustreznost kozolcev za izobraževalno vlogo

Pri kozolcih, ki so tehnično delno ali povsem ustrezni za izobraževalno vlogo, smo dodatno ugotavljali še njihovo vsebinsko ustreznost za ta namen. V ospredju je bilo vprašanje, v

kolikšni meri je mogoče na širših območjih kozolcev predstaviti določene učne vsebine, ki jih osnovnošolci od 6. do 9. razreda obravnavajo v šoli in se večinoma posredno, v manjši meri pa tudi neposredno navezujejo na kozolce.

Tehnično delno in povsem ustrezne kozolce za ta namen smo združili v 10 potencialnih izobraževalnih območjih: 4 na popisnem območju Rateče–Planica, 3 na popisnem območju Dovško polje in 3 na popisnem območju Zgornja Radovna (slike 6, 7 in 8). Določili smo deset ključnih pojmov in jih opredelili na podlagi izobraževalnih vsebin s področij geografije, biologije/naravoslovja, zgodovine in tehnike (preglednica 1).

Vsakemu območju kozolcev smo dodelili ključni pojem z vrednotenjem na lestvici od 0 do 2, pri čemer so dobila:

- 2 točki – območja kozolcev, kjer je izobraževalne vsebine, povezane s ključnim pojmom, mogoče predstaviti v celoti in/ali neposredno

v naravi (brez pomoči dodatnih gradiv);

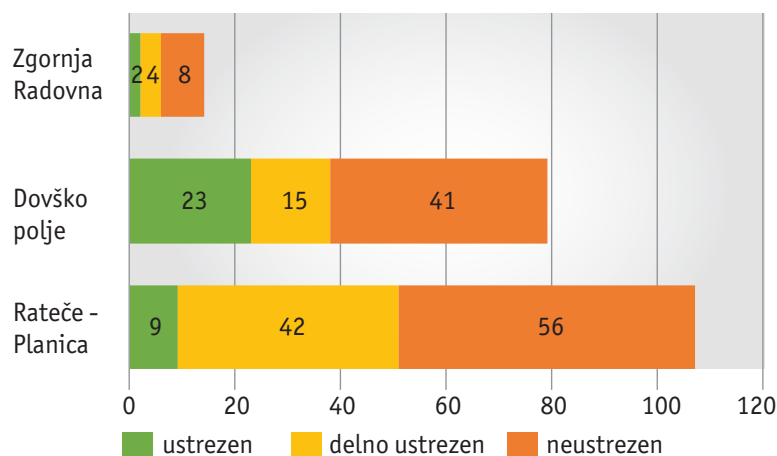
- 1 točko – območja kozolcev, kjer je izobraževalne vsebine, povezane s ključnim pojmom, mogoče predstaviti deloma in/ali posredno s pomočjo dodatnih gradiv (zemljevidi, besedila, slike, skice);
- 0 točk – območja kozolcev, za katera smo ocenili, da za predstavitev izobraževalnih vsebin, povezanih s ključnim pojmom, niso relevantna.

S tem vrednotenjem smo lahko vsako območje kozolcev opredelili glede na to, ali je za izobraževalni namen vsebinsko povsem ustrezno (končni seštevek točk je 19 ali 20), delno ustrezno (končni seštevek točk je 17 ali 18) ali manj ustrezno (končni seštevek točk je 16 ali manj). Rezultate tipizacije prikazujejo slike 6, 7 in 8.

Geolokacijska igra »Med zgornjesavskimi stogovi«

S tipizacijo smo zasnovali kartografsko podlago in na njej v grobem opredelili vsebinska izhodišča za izdelavo geolokacijske igre, povezane s kozolci. Tehnični okvir igre smo v celoti prilagodili mobilni aplikaciji »ČŠOD Misija«. Pred leti jo je razvil Center šolskih in obšolskih dejavnosti, ki v svoje programe vpeljuje uporabo informacijsko-komunikacijskih tehnologij, podprtih z motivacijskimi prvinami iger. Uporabniki se lahko s pomočjo aplikacije podajo na učne poti – misije. Vsaka misija vključuje izzive, ki uporabniku celotno izkušnjo naredijo še bolj privlačno in zanimivo. Nove misije pripravljajo večinoma slovenski izobraževalci oziroma učitelji (medmrežje 4).

Slika 5: Tehnična ustreznost kozolcev za izobraževalno vlogo (N = 200).

Preglednica 1: Opredelitev ključnih pojmov (učnih vsebin oziroma ciljev), na podlagi katerih je bila ugotovljena vsebinska ustreznost za izobraževalno vlogo.

številka	ključni pojem	opredelitev
1	orientacija v prostoru	Z območja kozolcev sta dobro vidni lega in usmerjenost Zgornjesavske doline ali njenih sosednjih dolin (Radovna, Krma, Kot, Vrata, Planica). S tega območja je mogoče ustrezno opredeliti tudi lego in usmerjenost drugih geografskih območij, ki obdajajo Zgornjesavsko dolino oziroma njene sosednje doline (Karavanke, Julijske Alpe, Mežakla, Ljubljanska kotlina in Kanalska dolina).
2	ledeniško površje	Z območja kozolcev so dobro vidni tako prečni prerez Zgornjesavske doline oziroma njenih sosednjih dolin (ledeniška »U« oblika) kot tudi druge značilnosti ledeniškega površja (ravno dno doline, strma pobočja, priostreni vrhovi in ledeniške morene).
3	gorsko podnebje	Na območju kozolcev je mogoče predstaviti značilnosti tipov podgorskega (podtip zelo vlažno) in gorskega (podtip nižjega gorskega sveta) podnebja. Glede na usmerjenost doline je z območja kozolcev mogoče določiti glavne smeri vetrov v dolini ter s tem pojasniti lego in usmerjenost kozolcev.
4	rastlinstvo	Z območja kozolcev so vidne značilnosti rastlinstva, v tem prostoru prilagojenega gorskemu podnebju. Na pobočjih Karavank ali Julijskih Alp je mogoče prepoznati višinske rastlinske pasove.
5	raba tal	Na območju kozolcev je dobro vidna značilna raba tal, možne so njene primerjave s sosednjimi območji.
6	kmetijstvo	Na območju kozolcev je mogoče opisati poglobitvene značilnosti poljedelstva in živinoreje v tem delu Zgornjesavske doline.
7	gozdarstvo	Na območju kozolcev je mogoče opisati temeljne značilnosti gozdarstva v tem delu Zgornjesavske doline (krčenje gozda na račun obdelovalnih zemljišč, pašnikov, raba lesa, od kod izhaja les za izdelavo kozolcev ...).
8	druge gospodarske dejavnosti	Na območju kozolcev so vidni vplivi drugih gospodarskih dejavnosti v tem delu Zgornjesavske doline, predvsem industrije in turizma.
9	poselitev	Z območja kozolcev je mogoče prikazati in opisati temeljne značilnosti podeželskih naselij in poselitve v Zgornjesavski dolini (gručasta naselja, samotne domačije, alpska hiša).
10	kozolec – temeljne značilnosti	Na območju kozolcev si je mogoče od blizu ogledati skupino kozolcev ali posamezen kozolec in prepoznati njegove glavne značilnosti.

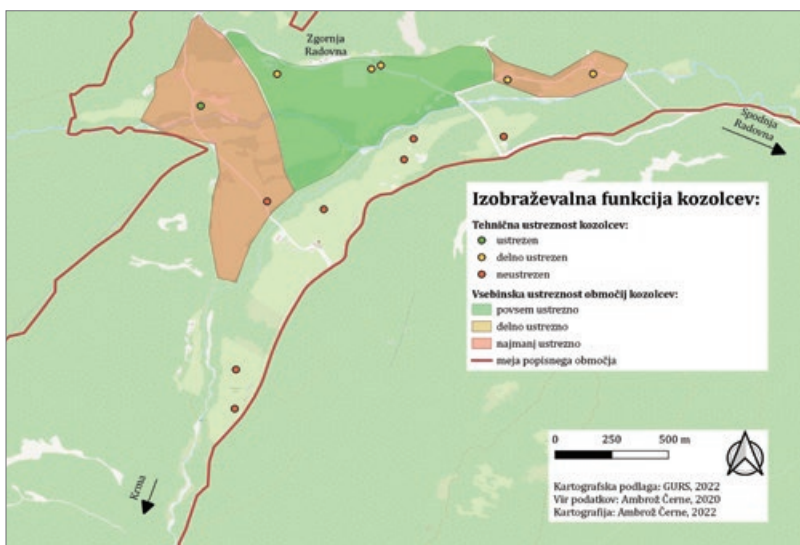
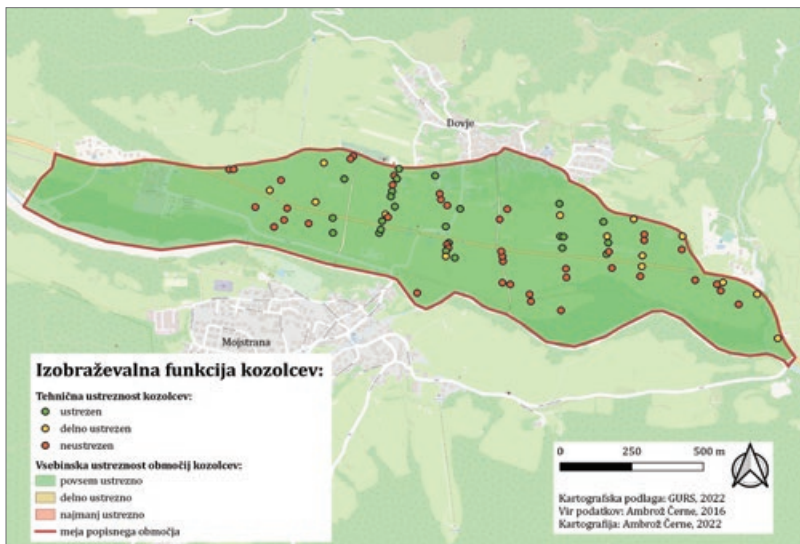
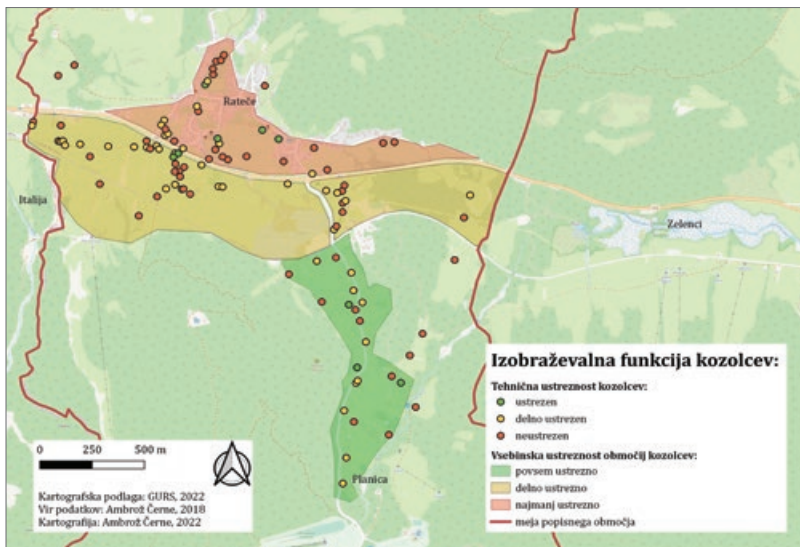
Aplikacija »ČŠOD Misija« je brezplačno dostopna v trgovinah Google Play in App Store. Ko je naložena na napravo, si uporabnik iz razpoložljivega nabora misij prenese želeno misijo. Odtlej lahko do nje dostopa brez medmrežne povezave, tako da mora biti za reševanje igre aktivirano le še orodje za zaznavanje lokacije (GPS). Vsaka misija (pot) je sestavljena iz določene števila zanimivosti (točk), vsaka od teh pa vsebuje določeno število izzivov (vprašanj).

Zanimivosti so osrednja prvina misije. Vsaka zanimivost ima lokacijo, določeno z GPS koordinatami, ime, opis v obliki besedila ali zvočnega zapisa,

dodatne informacije, galerijo fotografij ter določeno število izzivov. Ker gre za geolokacijsko igro, je glavno načelo osvajanja misije, da je uporabniku razreševanje izzivov pri posamezni zanimivosti onemogočeno vse dotlej, dokler v naravi ni postavljen na njeno lokacijo. Prek mobilne naprave ga torej mora zaznati GPS. Izzivi so različna vprašanja, navezana na dotično zanimivost. Odgovor na vprašanje uporabnik dobi z opazovanjem v naravi, s pomočjo opisa zanimivosti v aplikaciji, z dodatnimi informacijami med opisi zanimivosti ali pod njimi v aplikaciji ali z ogledom fotografij v galeriji. Nepravilni odgovori na izzive uporabniku prinesejo negativne točke, pravilni pa

pomenijo napredovanje k osvajanju značke. Ko uporabnik pravilno odgovori na vse izzive, je zanimivost uspešno opravljena (usvojena oziroma odklenjena). Ko uporabnik usvoji vse zanimivosti, je misija uspešno opravljena (medmrežje 5).

V okviru naše raziskave smo izdelali igro oziroma misijo »Med zgornjesavskimi stogovi« v štirih etapah. Njen namen je spoznavanje učnih vsebin, neposredno ali posredno povezanih s kozolci v Zgornjesavski dolini. Ciljna skupina so osnovnošolci od 6. do 9. razreda, ki igro lahko rešujejo interaktivno s pomočjo mobilne aplikacije »ČŠOD Misija« ali analogno s pomočjo delovnega

Slika 6, 7 in 8: Tehnična in vsebinska ustreznost kozolcev za izobraževalno vlogo, Rateče–Planica ($N = 107$); Dovško polje ($N = 79$); Zgornja Radovna ($N = 14$).

zvezka. Etape so razporejene po celotni Zgornjesavski dolini. Pri osnovni opredelitvi etap se je s tehničnega vidika upoštevalo, da je vsaka dolga največ pet kilometrov in predvideva največ dve uri reševanja. V čim več etap se kot začetno, vmesno ali končno točko vključi po eno muzejsko enoto GMJ. Etapa je lahko linijska, kar pomeni, da uporabnik igro rešuje z opravljanjem določene poti, ali točkovna, tako da uporabnik celotno igro (vse zanimivosti in izzive) reši na enem manjšem območju (brez premikanja z ene točke na drugo). V čim več zanimivosti (vsaj v eno na etapo) se vključi po eno tako imenovano doživljajsko točko, pri kateri uporabnik reši izzive ne le s pomočjo besedil, fotografij ali lastnega opazovanja, ampak z aktivnimi učnimi metodami oziroma doživetjem določene aktivnosti, povezane s tematiko.

Z vsebinskega vidika je kot območje spoznavanja v ospredje postavljena Zgornjesavska dolina. Zanimali so nas naravnogeografski dejavniki, ki so vplivali na njeno oblikovanje, pa tudi vpliv človeka, ki je to območje sooblikoval v kulturno pokrajino. Pri slednjem je bilo v ospredju vprašanje, kako se je človek tukaj preživiljal v preteklosti in kako se preživlja v sodobnosti (značilnosti kmetijstva: pridelki, orodja, tehnike in znanja). V tem kontekstu ima svojo vlogo tudi kozolec, ki mu namenjamo posebno pozornost.

Slika 9: Mobilna aplikacija »ČŠOD Misija«: naslovna stran aplikacije (A), zemljevid zanimivosti – primer (B), primer zanimivosti (točke), ko se ob kliku na gumb »PRIJAVA« uporabnik nahaja na njeni lokaciji (C), primer pravilno razrešenega izziva (D) (medmrežje 2).

Navedene kriterije za izdelavo igre smo v nadaljevanju še bolj osmislili s fokusno skupino z zaposlenimi v GMJ, pregledom virov in literature ter nestrukturiranimi pogovori s starejšimi domačini. Zaposleni v GMJ-ju izpostavljajo smiselnost vključitve obstoječih vsebin v muzejskih enotah Kajžnkova hiša v Ratečah in Liznjekova hiša v Kranjski Gori v igro, izkustveni vidik z vključitvijo lokalnih kmetov, vključitev uporabnikov ČŠOD-jev kot ciljne skupine ter varnostni (izogibanje cestam in kolesarskim potem) in lastniški (uporaba javnih poti) vidik. Med uporabljenimi viri in literaturo, pri čemer večina avtorjev oziroma izdajateljev izhaja iz lokalnega okolja, velja izpostaviti delo arhitekta Domna Zupančiča *Kozolci v Zgornjesavski dolini* (2015). Gre za najbolj celovito in doslej edino študijo o kozolcih, vezano izključno na Zgornjesavsko dolino. Delo vsebuje opise kozolcev, njihovo lego, razporeditev v pokrajini in druge opazene posebnosti

s poudarkom na arhitekturi. Drugo uporabno delo je *Od stoga do kozuca – priročnik za rabo in vzdrževanje kozolcev na območju projekta Arhitektura gorenjskih vasi* (Balzano s sodelavci 2020). Priročnik in omenjeni projekt lokalne akcijske skupine odlikujeta aktualnost in sodelovanje med geografsko, etnološko in arhitekturno stroko na področju preučevanja gorenjskih kozolcev. Kot smiselni so se izkazali tudi izsledki nestrukturiranih pogovorov s starejšimi domačini. Vsi sogovorniki so namreč odraščali na kmetijah v Zgornjesavski dolini in imajo na podlagi lastnih izkušenj bogata znanja o značilnostih tamkajšnjega kmetijstva, od kmetijskih kultur, tehnik, veščin in

orodij, povezanih tako s poljedelstvom kot živinorejo, do postopkov izdelave in postavljanja kozolcev. Gre torej za izročilo, ki ga je v obstoječi literaturi in tudi z drugimi metodami težje razkriti in je vsekakor zanimivo za vključitev v vsebino igre.

S širokim naborom metod za izdelavo igre, kar navsezadnje upravičuje njeno strokovnost in privlačnost, je nastala njena prva (testna) različica. **Etap 1** poteka na območju Rateč, Rateškega polja južno od vasi in Planice. Na razdalji 1,5 km povezuje Kajžnkovo hišo v Ratečah s kozolci v Planici. Ima 4 zanimivosti in 13 izzivov. **Etap 2** poteka pred gospodarskim poslopjem (sked-

O poimenovanju igre »Med zgornjesavskimi stogovi«:

V zahodnem in severnem delu Gorenjske je beseda stog v različnih fonetičnih oblikah (*stóh, stóuh, stuóh, stagá* ...) uveljavljena kot narečno poimenovanje za kozolec (Klinar 2020). S poimenovanjem igre v narečni obliki želimo njenim uporabnikom (osnovnošolcem) približati gorenjsko narečje kot pomemben del nesnovne kulturne dediščine.

Preglednica 2: Značilnosti testnih skupin učencev, ki so bili vključeni v evalvacijo igre.

	testna skupina	število učencev	starost učencev	število učiteljev	osnovna šola (občina)
testna etapa 1: Rateče–Planica	1	13	13–14 let	0	OŠ Antona Tomaža Linhartaradovljica
	2	11	13–14 let	1	OŠ Josipa Vandota Kranjska Gora
testna etapa 2: Liznjekova domačija	3	13	13–14 let	2	OŠ Voličina (Lenart v Slovenskih goricah)
	4	25	11–12 let	2	OŠ Apače
	5	22	13–14 let	1	OŠ Josipa Vandota Kranjska Gora
testna etapa 3: Dovško polje	6	43	12–13 let	3	OŠ Livade Izola

njem) Liznjekove domačije v Kranjski Gori oziroma v njem. Ima 3 zanimivosti in 10 izzivov. **Etapa 3** poteka po Dovškem polju. Je krožna, začne in konča se v Slovenskem planinskem muzeju v Mojstrani. V dolžini 3,7 km po-

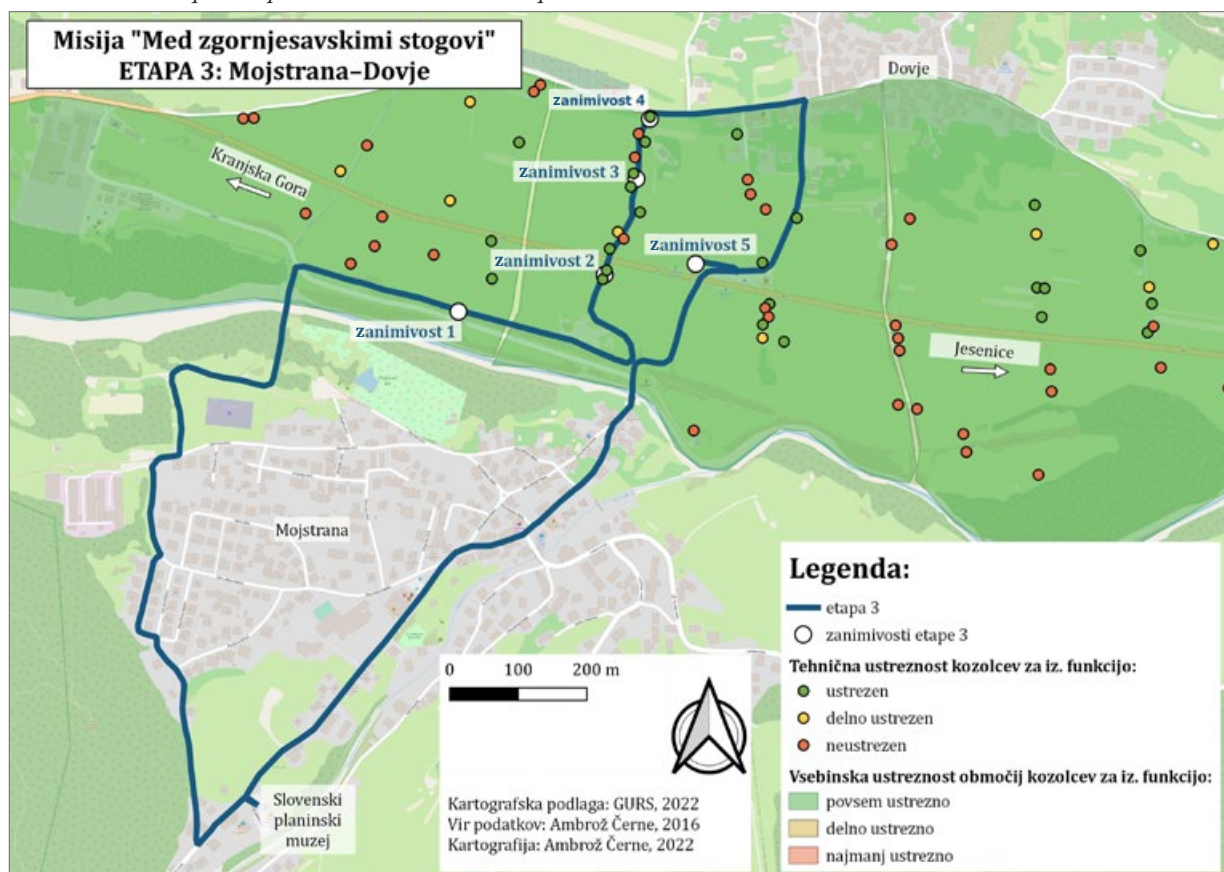
teka skozi vas Mojstrana, prek kulturnih teras Dovškega polja, skozi vas Dovje in po vzhodni strani polja nazaj do Mojstrane. Ima 5 zanimivosti in 16 izzivov. **Etapa 4** poteka v naselju Zgornja Radovna in na razdalji 400 m povezuje dva

za izobraževanje reprezentativna kozolca na tem območju (*Psnakov in Požrvov stog*). Ima 2 zanimivosti in 7 izzivov.

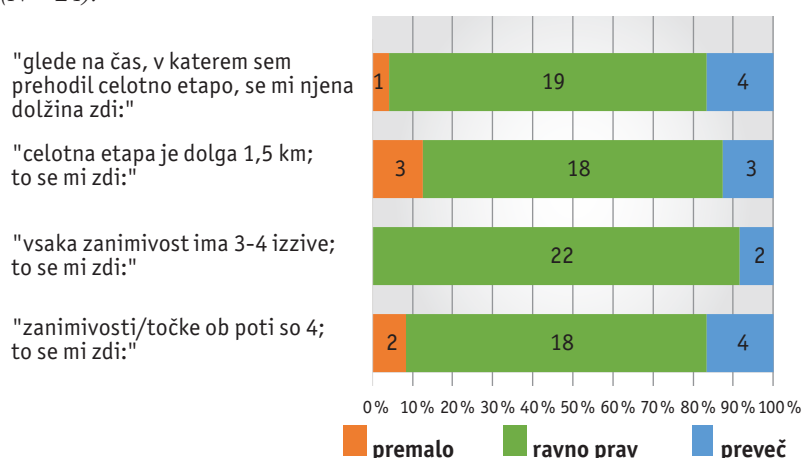
Teorija o interpretaciji dediščine kot enega zadnjih in, za njen uspeh, nujnih korakov interpretacije navaja evalvacijo. Zato smo terensko evalvacijo izvedli na treh etapah od skupno štirih. Na terenu jih je preizkusilo 121 učencev in 9 učiteljev s petih osnovnih šol. Podrobnosti prikazuje preglednica 2.

Izpostaviti velja naslednje ugotovitve. Obseg etap 1 in 3 je glede na čas in dolžino ustrezen, pri etapi 2 naj se predviden čas reševanja skrajša. Opise zanimivosti (točk) naj se mestoma

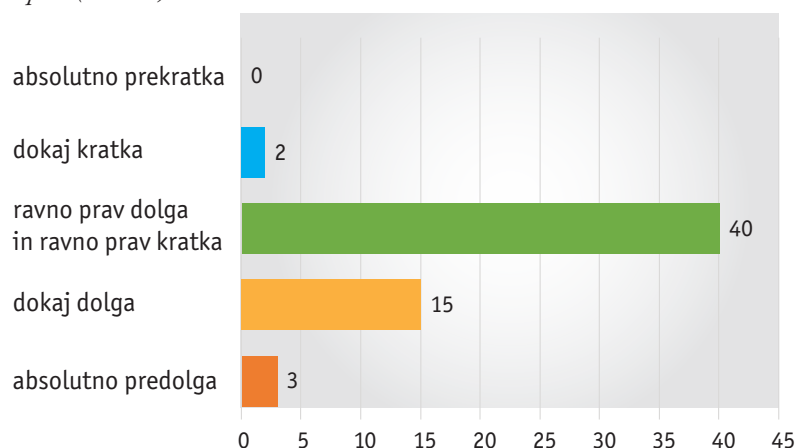
Slika 10: Potek etape 3 in postavitve zanimivosti v etapi 3.

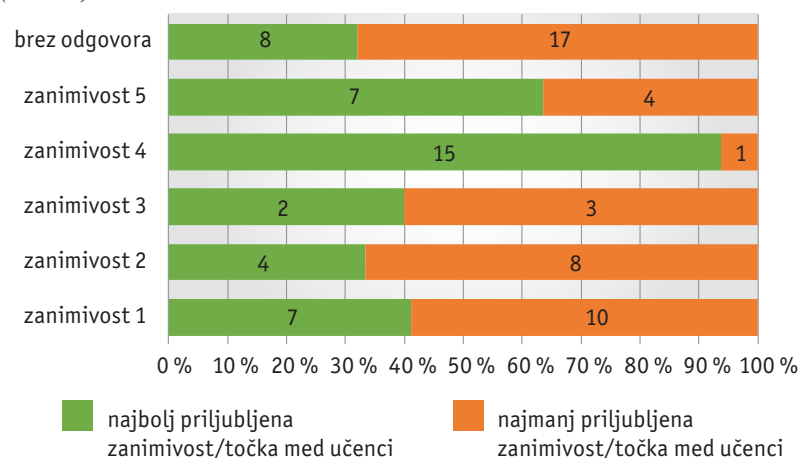
Slika 11: Tehnična ustreznost igre po mnenju učencev - primer testne etape 1 (N = 24).

Slika 12: Ustreznost besedil v učnem listu po mnenju učencev - primer testne etape 2 (N = 60).

Slika 13: Priljubljenost posameznih zanimivosti/točk v igri - primer testne etape 3 (N = 43).

skrajša in poenostavi oziroma nadomesti z vizualnim gradivom. Izzivi v vseh treh testnih etapah so ustrezni, jasno zastavljeni. Glede vključitve doživljajske točke v posamezno etapo se je izkazalo, da je ta nujna. Učenci, ki so testirali etapo 3, so bili pri eni od točk (zanimivost 4) vključeni v testno izvedbo etnološke delavnice, v okviru katere sta jim predstavnik Društva podeželske mladine Zgornjesavske doline (DPM) predstavila poglavitne značilnosti kozolca in njegove uporabe. Doživetje naj se nujno ohrani v prvotni obliki oziroma se ga po možnosti nadgradi. V etapo 1 naj se vključi voden ogled Kajžnkove hiše in druge vsebine, ki so posredno povezane s kozolci (na primer delo na polju). Vsebine v etapi 2 naj se nadgradi s predstavitvijo starih kmetijskih opravil in orodij v živo ter z delavnico sestavljanja modela kozolca. Z evalvacijo je bilo ugotovljeno tudi, da utegne biti misija bolj zanimiva uporabnikom iz domačega okolja zgornje Gorenjske, kjer so kozolci še vedno širše prepoznavni.

»Krona učne poti je bil praktični prikaz dela, o katerem se učencem niti ne sanja. Stik z domačini, spoznavanje dovškega narečja. To obdržati, če se le da.«
(Teodora Krivičič, učiteljica geografije na OŠ Livade Izola, 2022).

Skladno z ugotovitvami evalvacije je bila igra izpopolnjena v končno različico. Analogno je na voljo v obliki delovnega zvezka, dostopnega v različnih knjižnicah ter na sedežih RAGOR-ja in GMJ-ja. V digitalni obliki je igra na seznamu vseh misij v mobilni aplikaciji »ČŠOD Misija«.

Povezave in navodila so tudi na spletnem portalu *Uporabna geografija* pod zavihkom *Aplikacije*.

Sklep

V prispevku smo se osredinili na okoliščine, v katerih bi kozolci v Zgornjesavski dolini poleg prvotne (kmetijske) lahko prevzeli tudi kakšno drugo vlogo, ki bi za tovrstno dediščino lahko bila eden od načinov njene revitalizacije. Na območju občine Kranjska Gora je kakih 10 do 15 kmetij, ki kozolce še vedno uporabljajo v kmetijski namene. Na tak ali podoben način se zgornjesavski kozolci uvrščajo tudi v režime institucionalnega varovanja in ohranjanja kulturne dediščine. Ob tem je odnos lokalnih akterjev do tovrstne dediščine pozitiven, čeravno druge funkcije, razen kmetijske, v njej niso prepoznavne.

Slika 14: Etnološka delavnica starih kmečkih opravil na Dovjem v sklopu mistije »Med zgornjesavskimi stogovi«, v izvedbi Razvojne agencije Zgornje Gorenjske in Društva podeželske mladine Zgornjesavske doline; junij 2023 (vir: arhiv RAGOR).

Ob financiranju Občine Kranjska Gora RAGOR nadaljuje s projektom subvencioniranja kmetov za tradicionalno rabo kozolcev, obenem pa je bil

junija 2023 izveden pilotni projekt igre »Med zgornjesavskimi stogovi«. V koordinaciji med RAGOR-jem in DPM-jem so igro izvedli učenci

Slika 15: Del etape 1 – skupina obnovljenih kozolcev v Planici (foto: Tim Žgavec).

osnovnih šol iz Mojstrane in Kranjske Gore. Glede na ciljno skupino se tovrstni program lahko ponudi v prvi vrsti vzgojno-izobraževalnim ustanovam (osnovnim šolam, ČSOD-jem), v okviru rednega šolskega programa, obšolskih dejavnosti, dnevov dejavnosti, učilnice na prostem in podobno. Izvaja se ga lahko tudi v sklopu drugih prostočasnih aktivnosti za mlade, na primer poletnih taborih različnih interesnih skupin, ali na izobraževanjih učiteljev oziroma seminarjih za učitelje. Konkretno učinke igre v tem prostoru bo pokazala šele prihodnost, zagotovo pa se utegnejo izkazati za pozitivne, če bo upoštevano naslednje: poudarek na doživljajskih točkah, stal-

na prisotnost igre v programih GMJ-ja oziroma projektih RAGOR-ja, formalno urejen mehanizem financiranja med vsemi relevantnimi akterji, vključenost DPM-ja oziroma lokalnih kmetov v njeno izvedbo in promocijo igre v različnih medijih, predvsem na spletnih platformah.

Večfunkcijsko obravnavanje zgornjesavskih kozolcev, kot je predstavljeno v prispevku, se lahko vključi v področja kulturne dediščine, okoljskih, turističnih, vzgojno-izobraževalnih ali drugih ustreznih vsebin različnih razvojnih dokumentov tako na območju občine Kranjska Gora kot celotne zgornje Gorenjske.

Slika 16: Naslovnica delovnega zvezka »Med zgornjesavskimi stogovi«.

Slika 17: QR koda za dostop do igre v spletni trgovini Google Play.

Viri in literatura

- Balzano, A., Čufar, K., Juvanec, B., Klinar, K., Kobal, N., Krže, L., Merela, M., Novak, K., Planinšič, J., Roškar, S. 2020: Od stoga do kozuca – priročnik za rabo in vzdrževanje kozolcev na območju projekta Arhitektura gorenjskih vasi. Jesenice.
- Černe, A. 2016: Analiza stanja kozolcev na Dovškem polju. Jesenice.
- Černe, A. 2018: Analiza stanja kozolcev v Ratečah. Jesenice.
- Černe, A. 2020: Analiza stanja kozolcev v Zgornji Radovni in Mojstrani. Jesenice.
- Fakin Bajec, J., Lemut Bajec, M., Pogačar, M., Straus, M. 2021: Dediščina v akciji – poti in načini vključevanja mladih v ohranjanje in interpretacijo dediščine. Ljubljana.
- Klinar, K. 2020: Kozolec kot del nesnovne kulturne dediščine. Od stoga do kozuca – priročnik za rabo in vzdrževanje kozolcev na območju projekta Arhitektura gorenjskih vasi. Jesenice.
- Klinar, T. 2022: Aktivna raba kozolcev v Zgornjesavski dolini (ustni vir, 24. 10. 2022).
- Krišelj, M. 2004: Zgodba o slovenskem kozolcu. Slovenski kozolec včeraj, danes, jutri. Ljubljana.
- Medmrežje 1: <http://rkd.situla.org/> (10. 9. 2022).
- Medmrežje 2: <https://www.gmj.si/> (13. 5. 2022).
- Medmrežje 3: <https://www.semanticscholar.org/paper/Location-based-Mobile-Games-Lehmann/aed428f1c3d70edcc9e990fde5af60f6178b9656> (6. 9. 2022).
- Medmrežje 4: <https://www.csod.si/stran/ustanovitve-csod> (10. 7. 2022).
- Medmrežje 5: <http://misija.csod.si/si/> (13. 7. 2022).
- Melik, A. 1931: Kozolec na Slovenskem. Ljubljana.
- Ogrin, D., Repe, B., Štut, L., Svetlin, D., Ogrin, M. 2023: Podnebna tipizacija Slovenije po podatkih za obdobje 1991–2020. Dela 59. Ljubljana.
- Roškar, S. 2017: Značilnosti kozolcev in kulturne dediščine Zgornjesavske doline (ustni vir, 15. 11. 2017).
- Stele, F. 2008: Kozolec v Sloveniji. Komenda.
- Tilden, F. 1957: Interpreting our heritage. Chapel Hill.
- Zupančič, D. 2015: Kozolci v Zgornjesavski dolini. Jesenice.